

ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У статті розкрито значення трудових прав у системі основних прав людини і громадянина. Проаналізовано позиції різних науковців щодо даної тематики. Автором надано визначення трудових прав у системі основних прав людини і громадянина. Детально охарактеризовано їх сутність.

Ключові слова: трудові права, права людини, праця, працівник, роботодавець.

Вступ. Забезпечення трудових прав людини і громадянина є одним із найважливіших напрямів діяльності держави на шляху до реалізації юридичного механізму закріплення соціально-економічних цінностей. Останній є основою формування правової соціальної держави в процесі виконання задекларованих нормами національного та міжнародного права стандартів дотримання прав і свобод людини для забезпечення гідного життя та розвитку особистості. Закріплення в законодавстві України як соціальної держави [1] визначає послідовне та багатоаспектне виконання поставлених завдань щодо дотримання комплексу прав, які характеризують найважливіші аспекти функціонування громадянина в державі. Сучасні особливості розвитку нашої держави в умовах політичної та економічної кризи, урізноманітнення форм власності, процесу впровадження оновлених методів взаємодії між роботодавцем та працівником і нових форм трудової діяльності, вдосконалення ринкових відносин, формування ринку праці в умовах свободи підприємницької діяльності актуалізують перегляд та дослідження комплексу трудових прав у системі основних прав людини і громадянина. Прийняття нового Трудового кодексу України має визначити та закріпити вичерпний перелік трудових прав громадян, однак наразі законодавство у сфері захисту трудових прав є застарілим та потребує своєчасного перегляду з метою усунення недоцільних та неефективних в умовах ринкової економіки норм радянського періоду і приведення нормативно-правової бази у відповідність до сучасних міжнародних стандартів.

Дослідження трудових прав було здійснено багатьма науковцями, серед яких: М. Г. Александров, Н. Б. Болотіна, В. В. Жернаков, М. І. Іншин, І. Я. Кисельов, Л. В. Котова, Є. В. Краснов, Р. З. Лівшиць, М. В. Лушнікова, А. М. Лушніков, К. Ю. Мельник, П. Д. Пилипенко, О. І. Процевський, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін. Закріплення і реалізація трудових прав як елементу цілісної системи гарантова-

них державою прав і свобод людини неможливе без глибокого теоретичного аналізу існуючих положень щодо прав людини і громадянина на працю, розгляду їх сутності та впливу на правове положення суб'єктів трудового права. Правова характеристика трудових прав особи у державній організації суспільства є визначальним фактором, який розвивається відповідно до історичних етапів діяльності правових інститутів та характеризується поступовим виокремленням та розширенням прав і свобод у сфері праці.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності трудових прав у системі основних прав людини і громадянина.

Результати дослідження. Шарль Фур'є у своїх працях ще на початку XIX ст. визначав право людини і громадянина на працю як природне та прямо пов'язане із правом на життя. Автор аргументував: «Ми провели сторіччя в смішних суперечках про права людини, не попіклувавшись про пізнання найбільш важливого права на працю, без якого інші права нічого не варті... Наші письменники забули дати визначення та визнати вирішальним право на працю, без якого інші – тільки жорстока насмішка» [2, с. 17]. Визначаючи трудові права як первісні та основоположні в діяльності людини, вчений підкреслював найважливіше значення трудових прав як вирішальних для формування системи всіх інших прав у суспільстві. Трудові права виступають основними правами, які впливають на забезпечення інших прав людини на самореалізацію та в широкому розумінні на життя, тому що людина як громадянин певної держави та як суспільна істота забезпечує свою життєдіяльність саме шляхом праці. Також завдяки отриманню оплати за виконувани трудові обов'язки, тобто врегульованим закріпленням обміну використання своїх трудових ресурсів на винагороду в грошовій чи іншій формі для задоволення потреб у їжі, житлі, одязі, реалізуючи право на відпочинок тощо.

У свою чергу, С. А. Іванов та Р. З. Лівшиць відзначали основоположність трудових прав та їх ключове значення для дотримання інших прав людини і громадянина, визначаючи трудові права як природні та фундаментальні. Однак ураховуючи період соціалізму та пануючої ідеології, яка передбачала доктринальне поєднання загального обов'язку працювати і проголошення державою прав, поняття «свобода праці» та «загальність праці» злились, що аргументується тим, що соціалізм, ураховуючи працю як природне невід'ємне право людини, прояв її нормального стану та сутності, зобов'язує кожну людину і громадянина працювати, забезпечуючи загальність праці [3, с. 88]. Таким чином, поняття свободи праці проявлялося через певну можливість вибору людиною сфери діяльності, місця роботи, роду занять. Такі твердження були сформульовані в радянські часи, а в сучасних умовах є такими, що характеризуються певною мірою фіктивністю по відношенню до категорії «трудові права», оскільки містять у собі утвердження примусу працювати, який частково прийнятний лише для фактичних відносин між роботодавцем і працівником.

О. І. Процевський підкреслює основоположний характер трудових прав, визначаючи працю як суть людини або ж як саму людину, яка розвивається в контексті держави. Таким чином вчений пояснює визнання та закріплення в Конституції України як в Основному Законі на найвищому рівні державного законодавства права на працю як на вільну можливість прояву людської суті, а інші трудові права і свободи людини та громадянина покликані розширити і створити умови для реалізації основного права на працю, його вдосконалення, справедливих умов здійснення та оплати [4, с. 101]. Фундаментальність права на працю, закріпленого в законодавстві, є основою для інших трудових прав, які розширюють і доповнюють один одного: права на відпочинок, права на безпечні умови, недопущення дискримінації у трудових відносинах, на гідну оплату праці тощо.

Схожу позицію висловлює Н. Б. Болотіна, формулюючи поняття трудових прав на працю як фундаментальних прав людини, які гарантуються та закріплені міжнародними нормативно-правовими актами і визнаються всіма світовими державами. Трудові права відображають необхідність людини створювати та користуватися джерелами матеріального існування для забезпечення власного блага та добробуту своєї родини, сприяють реалізації творчих можливостей та вираженню індивідуальності особою [5, с. 30]. Трудові права є втіленням потреб та інтересів суспільства.

У свою чергу, В. М. Андрійів формулює визначення трудових прав людини як підсистему невідчужуваних, природних можливостей особи, що необ-

хідні для задоволення потреб та інтересів у сфері використання здатності до праці, які закріплені в національному законодавстві [6, с. 12]. Трудові права є основними, здебільшого активними та індивідуальними правами, оскільки безпосередньо мають значення для життєзабезпечення людини. Визначення трудових прав як активних характеризує їх як такі, що потребують вчинення працівником певних цілеспрямованих дій активного характеру, таких як: власне вибір професії та навчання певним трудовим навичкам, пошук роботи самостійно або шляхом звернення до центру зайнятості, використання на власний розсуд вільного від роботи часу, здійснення права на відпочинок та відновлення працездатності, необхідності звертатися за захистом порушених прав до органів, які мають спеціальні повноваження для розгляду трудових спорів тощо. Індивідуальний характер трудових прав проявляється в тому, що передумовою виникнення відносин у сфері праці є саме взаємодія роботодавця та найманого працівника, який реалізує своє право на працю.

С. Я. Вавженчук визначає трудові права як такі, що виступають не тільки виключно в суб'єктивному значенні як певні права людини, але й у об'єктивному: як система норм, що закріплені в законодавстві та включають певні нормативно визначені можливості. Тобто при формулюванні поняття «трудові права» виділено дві складові: основні трудові права і суб'єктивні трудові права як спосіб реалізації основних [7, с. 89]. Науковець підходить до подвійного розуміння поняття «трудові права», з одного боку, як до використання можливостей громадянина у сфері трудової діяльності, нормативно закріплених у правових актах, що характеризують загальні умови та дотримання прав людини (трудові права людини), а з іншого – як до переліку певних конкретних можливостей працівників, що визначені нормативними актами від загальнодержавного до локального рівня, які реалізуються під час вступу у трудові правовідносини (трудові права працівника).

В. В. Єгоров формулює визначення трудових прав людини як категорію, що відображає потребу людини у праці, що існує як у формі ідей, певного роду вимог громадянина до держави та суспільства, які можуть бути як проголошеними, так і законодавчо закріпленними можливостями з приводу задоволення цієї потреби. На його думку, важливість трудових прав та їх специфіка визначається тією роллю, яку відіграє праця у житті людей [8, с. 8]. Трудова діяльність є невід'ємною частиною людського буття та сучасної життєдіяльності. Саме тому виявляється очевидним їх важливе значення в суспільних правовідносинах, адже праця займає основну частину життя будь-якої людини й потребує належної регламентації та впорядкування шляхом встановлення

правових норм, які, зокрема, визначають права суб'єктів здійснення трудової діяльності.

В. І. Прокопенко досліджує трудові права як складову трудових правовідносин та як такі, якими володіє кожний працівник у комплексі суб'єктивних прав і обов'язків: право на працю, відпочинок, на здорові і безпечні умови праці, що визначають статус особи та характеризують її як працівника і реалізуються в ході трудової діяльності та кореспондуються з обов'язками власника [9, с. 177]. Варто наголосити, що трудові права є категорією, яка відноситься не лише до працівників, а й до інших учасників трудових правовідносин. Зокрема, роботодавець також володіє правами у сфері праці, які забезпечують реалізацію його інтересів та задоволення потреб.

Є. В. Краснов характеризує трудові права як самостійну групу прав у системі прав людини і громадянина та звертає увагу на їх важливість для реалізації можливостей людини у сфері застосування своїх здібностей до продуктивної, творчої праці. Трудові права як багатоаспектна категорія мають у своїй основі єдність приватних і публічних принципів. Таким чином, трудові права виходять із принципів рівності, свободи, що є за своїм походженням невід'ємними, невідчужуваними правами людини та певною мірою належать до категорії природних прав, проте наповнення трудових прав змістом та їх фактична реалізація неможлива без правового регулювання волею держави [10, с. 27]. Трудові права уособлюють інтереси приватних осіб, таких як працівник та роботодавець, та інтереси держави, яка, у свою чергу, забезпечує реалізацію загальнонаціональних завдань та цілей, зокрема щодо підвищення рівня економіки.

Схоже бачення поєднання декларативного і нормативного значення у понятті трудових прав розкриває В. М. Андрійв, говорячи про те, що трудові права є природними та невід'ємними правами людини, в основі яких лежить необхідність підтримки розвитку людини і її життя. На думку вченого, будь-які природні права об'єктивно та сутнісно потребують закріплення у правових нормах, в іншому разі

реалізація трудових прав видається проблематичною, тому визнавати комплекс трудових прав лише як природних та невід'ємних не цілком вірно [11, с. 67]. Для здійснення у суспільних умовах реалізації трудових прав необхідна ще політична воля держави для забезпечення механізму втілення задекларованих прав у соціумі шляхом функціонування відповідної нормативно-правової бази. Як вірно визначає О. Г. Ярошенко, закріплення в Конституції України не окремого набору прав та свобод, а трудових прав як вичерпного визначення прав та свобод людини і громадянина в усіх найважливіших сферах людської діяльності відображає та реалізує основні принципи трудового права [12, с. 75]. Погоджуючись з наданим науковцем твердженням, слід відмітити, що будь-які права, зокрема й трудові, відображають встановлені загальні засади, наприклад такі, що визначені Основним Законом України.

Таким чином, трудові права в системі основних прав людини і громадянина можна визначити як сукупність природних, невідчужуваних прав людини як члена суспільства, певного суспільного об'єднання, держави з приводу законодавчого закріплення на рівні міжнародних, державних локальних нормативних актів можливостей використовувати свої природні та набуті знання і навички у сфері трудової діяльності.

Висновок. Отже, трудові права виражають взаємодію держави і громадян по гарантуванню доцільних, законодавчо закріплених та нормативно визначених правил поведінки в суспільстві, трудовому колективі, між сторонами трудових правовідносин. Сучасні умови ринкової економіки актуалізують посилення державного і локального регулювання ринку найманої праці та контролю за виконанням задекларованих прав у трудовій сфері. Реалізація громадянами України своїх трудових прав у різних формах здійснення трудової діяльності сприятиме утвердженню принципу соціального партнерства і соціального діалогу як системи захисту та взаємодії між працівником і роботодавцем, трудовим колективом, державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Конституція Верхов. Ради України від 28.06.1996 № 254к/96–вр // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Фурье Ш. Избранные сочинения / Ш. Фурье. – М. : Наука, 1954. – Т. 3. – 525 с.
3. Иванов С. А. Личность в советском трудовом праве / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц. – М., 1982. – 232 с.
4. Процевський О. І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О. І. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101–104.
5. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. – 4-те вид., стер. – К. : Вікар, 2006. – 725 с.
6. Андрійв В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Василь Михайлович Андрійв. – Одеса : [б. в.], 2012. – 40 с.

7. Вавженчук С. Я. Сутність поняття «конституційні трудові права» / С. Я. Вавженчук // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 89–93.
8. Егоров В. В. Право на труд рабочих и служащих: теория и практика / В. В. Егоров. – М. : Наука, 1986. – 116 с.
9. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко. – Х. : Фірма «Консум», 1998. – 480 с.
10. Краснов Є. В. Загальна характеристика основоположних принципів і прав у сфері праці / Є. В. Краснов // Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах : зб. матеріалів круглого столу / за ред. Л. П. Шумної. – Чернігів : Чернігів. обереги, 2006. – С. 27–30.
11. Андріїв В. М. Природний характер трудових прав працівників / В. М. Андріїв // Право України. – 2007. – № 4. – С. 67–70.
12. Ярошенко О. Г. Конституція України – основна засада регулювання трудових відносин / О. Г. Ярошенко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2002. – № 1. – С. 75–81.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96–vr [The Constitution of Ukraine: Constitution Verkhovna Rada of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96-BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*. 1996. № 30. st. 141 [in Ukrainian].
2. Furye, Sh. (1954). *Izbrannyye sochineniya* [Selected works]. Vol. 3. Moscow: Nauka. [in Russian].
3. Ivanov, S. A. & Livshits, R. Z. (1982). *Lichnost v sovetskom trudovom prave* [Person in Soviet labor law]. Moscow [in Russian].
4. Protsevskiy, O. I. (1999). *Novyi zmist prava na pratsiu – osnova reformuvannya trudovoho zakonodavstva Ukrainy* [New content right to work is the basis of labor law reform Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Right Ukraine*, 6, 101–104 [in Ukrainian].
5. Bolotina, N. B. (2006). *Trudove pravo Ukrainy* [Employment Ukraine]. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].
6. Andriiv, V. M. (2012). *Systema trudovykh prav pratsivnykiv ta mekhanizm yikh zabezpechennia* [The system of labor rights and the mechanism of their providing]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
7. Vavzhenchuk, S. Ya. (2009). *Sutnist poniattia «konstytutsiini trudovi prava»* [The essence of the concept of «constitutional labor rights»]. *Forum prava – Forum rights*, 3, 89–93 [in Ukrainian].
8. Egorov, V. V. (1986). *Pravo na trud rabochikh i sluzhashchikh: teoriya i praktika* [The right to work of workers and employees: Theory and Practice]. Moscow: Nauka [in Russian].
9. Prokopenko, V. I. (1998). *Trudove pravo Ukrainy* [Employment Ukraine]. Kharkiv: Firma «Konsum» [in Ukrainian].
10. Krasnov Ye. V. (2006) *Zahalna kharakterystyka osnovopolozhnykh pryntsyypiv i prav u sferi pratsi* [Overview of fundamental principles and rights at work]. *Problemy pravovoho zabezpechennia pratsi ta sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy v suchasnykh umovakh: Zb. materialiv kruhloho stolu – Problems of legal maintenance of Labor and Social Welfare Ukraine in modern conditions Coll. roundtable materials*. Shumnoi L. P. (Eds.)- Chernihiv: KP «Vydavnytstvo «Chernihivski oberehy», 27-30 [in Ukrainian].
11. Andriiv, V. M. (2007). *Pryrodnyi kharakter trudovykh prav pratsivnykiv* [The natural character of labor rights]. *Pravo Ukrainy – Right Ukraine*, 4, 67–70 [in Ukrainian].
12. Yaroshenko, O. H. (2002). *Konstytutsiia Ukrainy – osnovna zasada rehuliuвання trudovykh vidnosyn* [The Constitution of Ukraine the basic principles of labor relations]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 75-81 [in Ukrainian].

Е. А. ТРЕТЬЯКОВ

кандидат юридических наук

ЗНАЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ ПРАВ В СИСТЕМЕ ОСНОВНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

В статье раскрыто значение трудовых прав в системе основных прав человека и гражданина. Проанализированы позиции разных ученых по данной тематике. Автором дано определение трудовых прав в системе основных прав человека и гражданина. Подробно охарактеризована их сущность.

Ключевые слова: трудовые права, права человека, труд, работник, работодатель.

E. A. TRETYAKOV

PhD

**THE IMPORTANCE OF EMPLOYMENT RIGHTS IN THE SYSTEM
OF THE FUNDAMENTAL RIGHTS OF MAN AND CITIZEN**

Problem setting. Ensuring human rights and civil rights is one of the most important areas of the state towards the realization of the legal mechanism for securing social and economic values. The latter is the basis for developing a legal social state in the implementation of the stated rules of national law and international standards of human rights and freedoms to ensure a decent life and personal development.

Analysis of recent researches and publications. The study human rights was made by many scientists, including: MG Alexandrov, NB Bolotin, VV Zhernakov, MI Inshyn, I. Kiselev, LV Kotov EV Krasnov, RZ Livshits, MV Lushnikova, AM Lushnikov, KY Miller, PD Pylypenko OI Protsevskyy, GI Chanyshv, ON Yaroshenko and others.

Article's main body. In the article examined the importance of labor rights in the system of fundamental rights of man and citizen. Analyzed the positions of various scholars on the subject. The author provided the definition of labor rights in a system of basic human and civil rights. Described in detail their essence.

Conclusions and prospects for the development. So labor rights express the interaction of the state and citizens by guaranteeing appropriate, legally enforceable and regulatory-defined rules of conduct in society, the workplace and the parties of labor relations. Modern market economy actualize increased state and local wage labor market regulation and monitoring of the declared rights in employment.

Key words: labor rights, human rights, labor, employee, employer.